

Tineke Ceelen

Hier en daar een crisis

Achter de schermen van de internationale hulpverlening

Uitgeverij Podium
Amsterdam

Deze voorpublicatie wordt u aangeboden door Uitgeverij Podium in samenwerking met Stichting Vluchteling. Het boek *Hier en daar een crisis* is te koop in de (internet) boekhandel.

© 2009 Tineke Ceelen
Omslagontwerp Ron van Roon
Foto omslag Kadir van Lohuizen
Typografie Sander Pinkse
Foto auteur Hielco Kuipers

ISBN 978 90 5759 XXX X

www.uitgeverijpodium.nl
www.stichtingvluchteling.nl

Een oude vrouw van 43

‘Nee, daar kan ik je niet bij helpen,’ zegt Daniëlle, de Nederlandse IRC-collega in Goma. Een journalist vraagt haar hulp, hij wil een verhaal maken over de massale verkrachtingen in dit door oorlog geteisterde gebied. Later legt ze me uit: ‘Al die journalisten zijn op zoek naar twee verhalen: één over een voormalige kindsoldaat en één over een verkrachte vrouw, liefst eentje die meerdere keren verkracht is. Ze beseffen niet dat het enorme consequenties heeft voor de vrouw als bekend wordt dat ze misbruikt is.’

Verkrachting is een groot probleem in dit deel van de Democratische Republiek Congo. Rebellen, in alle soorten en maten, maar ook soldaten van het Congolese leger: ze vinden het de gewoonste zaak van de wereld dat ze vrouwelijke landgenoten gebruiken om hun seksuele honger te stillen; zijzelf vechten immers voor het vaderland.

De verhalen zijn weezinwekkend. Daniëlle vertelt over een meisje van elf maanden, een baby dus. Het kleine meisje werd verkracht, van voor naar achter openge scheurd. Vele operaties zullen nodig zijn om ervoor te zorgen dat het kind urine en ontlasting vast kan houden, als het al mogelijk is om haar weer helemaal op te lappen.

Vrouwen en meisjes die bovenop de psychische gevolgen van een verkrachting ook nog te maken krijgen met een permanent urine- en ontlastingverlies, kunnen zeker zijn van grote sociale problemen. Of zoals een meisje van een jaar of tien het formuleerde: 'Mijn vriendinnetjes willen niet meer met mij spelen, want ik stink naar plas.' Getrouwde vrouwen worden door hun echtgenoot verstoten, want hun eer is geschonden. Meestal wacht deze bezoedelde vrouwen ook geen warm onthaal bij de rest van haar omgeving. Verkrachting is een veel gebruikt oorlogswapen geworden: een effectief middel om hele samenlevingen permanent te ontwrichten.

We zijn in Nzulo, een naargeestig vluchtelingenkamp op een half uurtje hobbelen over slechte wegen vanaf provinciehoofdstad Goma. In 1994 werd deze plek op de wereldbol berucht vanwege de enorme stromen vluchtelingen die hier neerstreken na de volkerenmoord in Rwanda. Nu, vijftien jaar later, zoeken vluchtelingen van eigen Congolese bodem veiligheid in Nzulo. Er is niets vrolijks te ontdekken aan het kamp. Verdriet, smerigheid, wanhoop en bittere armoede hangen er als een donkere deken overheen. De zwarte lavagrond, een restant van de uitbarsting van de vulkaan Nyirongo, trekt hitte aan. Een paar duizend vluchtelingen wonen in hutjes van bananenbladeren. Een zeiltje van een hulporganisatie zorgt ervoor dat de regen min of meer buiten blijft. Hoe ze het doen is een raadsel: Afrikaanse vluchtelingen zien er meestal fleurig en fris uit, zelfs in de meest moeilijke omstandigheden. Deze vluchtelingen vormen een

uitzondering op die regel. Ze zijn vies en hun kleding is alles behalve fleurig. De meesten dragen niet meer dan gescheurde vodden.

In november was ik ook in Congo. Om precies te zijn was ik welgeteld dertig uur hier. We kwamen midden in op-laaierend geweld terecht, en moesten halsoverkop het land verlaten. Het geld dat wij na onze reis voor de hulp aan deze Congolezen inzamelden, is bijna op. Ik kom kijken of het goed terecht gekomen is, zoals op papier afgesproken. 'Groot geld' hebben we niet meer voor de nabije toekomst, maar uit de middelen die we beschikbaar hebben van onze vaste donateurs, kunnen we de hulp op kleinere schaal voortzetten. We lopen door het kamp. Ik ga een paar hutten binnen om te constateren dat deze mensen echt letterlijk niets meer bezitten. Naast de hut, tussen de bananenbladeren, slingeren een paar roestige batterijen.

De afgelopen dagen zijn nieuwe vluchtelingen in het kamp aangekomen. Ik spreek een jonge vrouw met een baby, een klein meisje dat me parmantig aankijkt en direct een plas op mijn schoot doet. De achtentwintigjarige moeder vertelt. Schichtig houdt ze ondertussen alles in de gaten, zichtbaar angstig en uitgeput. Ze werd wakker, drie dagen geleden, van herrie voor haar huisje. Burenruzie, dacht ze. Maar toen ze ging kijken stonden de huizen van de burens in lichterlaaie. Met haar acht maanden jonge baby'tje aarzelde de vrouw niet, ze rende weg, haar andere vijf kinderen en echtgenoot achterlatend. De

vrouw heeft niets, niet voor de baby, niet voor zichzelf.
Ze wijst op een plastic zak als ik haar vraag hoe ze slaapt.
Ze weet niet of haar man en kinderen nog leven.

Wij hebben de afgelopen maanden bijna een miljoen euro uitgegeven aan hulp voor de vluchtelingen in dit gebied. We betaalden voor medische zorg en de bouw van latrines. Schoon drinkwater financierden we ook, net als de distributie van goederen die elk mens nou eenmaal nodig heeft om te kunnen overleven. Water uit een kraan is niet genoeg, je moet het ergens in kunnen vervoeren. Rijst zonder water of een pan is nutteloos, en zelfs rijst met water en een pan is niet eetbaar als er geen hout is om mee te koken. Maar behalve deze minimale huisraad bezitten de mensen niets. Helemaal niets. Het probleem van de verkrachtingen stond de afgelopen tijd voortdurend op het prioriteitenlijstje van de hulpverleners. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat vrouwen en meisjes veilig zijn? Het IRC besloot zaklampen uit te delen, zodat vrouwen en meisjes kunnen zien of iemand hen 's nachts bij de latrine op staat te wachten. Ook kregen duizenden vrouwen een energiezuinig oventje. Een soort klein rond kacheltje waarop gekookt kan worden. Bij het sprokkelen van het hout buiten de relatieve veiligheid van de kampen, vallen veel verkrachtingsslachtoffers. De oventjes gebruiken 30 tot 60% minder hout dan een traditioneel kookvuur. Het kacheltje kan de verkrachtingskans dus eenvoudigweg met 30 tot 60% verkleinen. De kooktoestelletjes worden alom gebruikt, constateer ik tevreden. De zaklampen lijken een minder geslaagd project

geweest te zijn. Verschillende vrouwen laten me de lege lampen zien. De batterijen zijn op, en geld om nieuwe te kopen? Dat heeft niemand, hier in Nzulo kamp.

Ik word door onze tolk op mijn schouder getikt.

‘Deze oude dame wil graag met u praten’. Ik kijk in de diepverdrietige ogen van een vermoeid ogende vrouw. ‘Vier kinderen en mijn man,’ stamelt ze, ‘verbrand in ons huis, ik heb de resten gezien.’ Haar lip trilt, een traan rolt op de grond. Ik durf niet te vragen of ze zelf ongeschonden is. Wel vraag ik naar haar leeftijd. De vrouw is drieënveertig. ‘Drieënveertig?’ roep ik verbaasd, ‘jullie noemen drieënveertig oud? Ik ben nog ouder! Zelfs de ‘oude vrouw’ schiet in de lach.

‘Hoe zit dat met die zaklampen?’ vraag ik Daniëlle, ‘Waarom hebben jullie die dingen uitgedeeld terwijl deze mensen geen geld hebben om de batterijen te vervangen? En hebben jullie gedacht aan de consequenties voor het milieu?’

‘We hebben lang getwijfeld’, antwoordt ze, ‘maar we vonden uiteindelijk dat elke verkrachting die we met deze lampen konden voorkomen, opwoog tegen de gevolgen voor het milieu en het argument dat de lampen slechts tijdelijk dienst zouden doen.’

Wat zou ik doen? Denkend aan mijn eigen kind, voelt milieuschade als een futiel probleem. Ik zou alles doen om haar een verkrachting te besparen. Waarom mijn kind wel en deze Congolese meisjes dan niet? Ik knik begrip-

vol en mompel dat we het later maar eens over de invoer
van knijpkatten moeten hebben.

De onzichtbaren

‘Met onzichtbaren kun je doen wat je wilt,’ schreef de schrijver Karel Glastra van Loon. ‘Je kunt ze opjagen als wild, je kunt ze afschieten en uitroeien, je kunt ze het land uit jagen.’ En dus bedacht Karel een project om de verschrikkingen in de Birmese jungle in beeld te brengen. Samen met zijn gezin woonde hij drie maanden in Mae Sot, Thailand, een grensplaatsje waar duizenden gevluchte Birmezen in kampen opgevangen worden.

Laten we ‘de onzichtbaren’ cameraatjes geven, bedacht Karel. Hij wilde de fototoestellen meegeven aan de ‘bloetevoetendokters’. Deze dokters steken vanuit Thailand illegaal de grensrivier over om in de Birmese jungle medische hulp te verlenen aan de vluchtelingen. De beelden die de dokters zouden terugbrengen, kunnen vertellen over de levens van de mensen in dat ondoordringbare bos, over hun ontberingen en over het geweld.

Het liep anders. Karel werd ziek en stierf in 2005, op 42-jarige leeftijd, aan de gevolgen van een hersentumor. Enkele jaren na zijn dood besluit zijn vrouw Karin het cameraatjes-project van Karel alsnog uit te voeren. Ik vlieg met haar mee, terug naar Thailand, waar het gezin zijn

laatste onbezorgde maanden leefde. Het vliegtuig zit vol, voornamelijk met toeristen.

Karin en ik gaan naar Mae Sot, terug naar de mensen en plaatsen die voorkomen in Karels boek *De onzichtbaren*. Op de markt zoeken we naar geroosterde insecten, een plaatselijke delicatessen, en ontmoeten we mensen met wie Karel werkte. Ook gaan we naar het ziekenhuis waar de blotevoetendokters een opleiding krijgen, en waar slachtoffers van landmijnen weer opgelapt worden. Birmeese vluchtelingen worden hier gratis behandeld, door Birmees medisch personeel. Ook de blotevoetendokters zijn zonder uitzondering Birmees.

Op een krap uurtje rijden van Mae Sot ligt bij Mae La een groot Birmees vluchtelingenkamp. Van een afstandje ziet het kamp er prachtig uit, met zijn typische architectuur van bamboehuizen op palen. Mae La is tegen een berghelling gebouwd. De omgeving is fris groen. Rook kringelt tussen de bananenbladeren-daken omhoog. Pas in het kamp zelf zien we hoe vol het is gebouwd. De huizen staan boven op elkaar. De smalle paden zijn steil en onverhard. In het regenseizoen veranderen ze in glibberige stroompjes. Het Mae La-kamp is omheind. De vluchtelingen mogen er niet uit. Als ze buiten de hekken van Mae La betrappt worden zijn de problemen met de Thaise autoriteiten groot. Thailand erkent de Birmezen niet als vluchtelingen, wil ook niet dat zij integreren in de Thaise samenleving. Onder druk van de internationale gemeenschap wordt het kamp gedoogd. Een leven tussen de hek-

ken van een vluchtelingkamp. Daar opgeleid worden, om niks te kunnen doen. Ik zie de prachtigste Birmese vrouwen, schitterend uitgedost, om nergens naartoe te kunnen. Een Birmese man ligt in het kamphospitaal. Zijn vrouw en kinderen zijn nog geen week geleden op uitnodiging naar de Verenigde Staten vertrokken, om daar een nieuw bestaan op te bouwen. De man weigerde met hen mee te gaan. Birma is zijn land, niet Amerika. Hij ligt met hoge bloeddruk, hartkloppingen en koorts in bed. Intens verdriet moet de oorzaak zijn.

Net tegenover Mae La, aan de andere kant van de grensrivier, is op de Birmese oever een dorp gebouwd. Hetzelfde dorp stond vroeger verderop in de jungle. Het Birmese leger viel aan en brandde de nederzetting tot de laatste hut toe tot op de grond af.

Karel ging regelmatig naar de overzijde van de rivier. Hij bracht vele uren in het Birmese dorp door. Vandaag steken Karin en ik in een wiebelig bootje de rivier over. Op de steile rivieroever gaat nog even door mijn achterhoofd dat ons bestuur dit maar beter niet kan weten. Sinds onze arrestatie in Darfur moet ik toestemming vragen voor mijn reizen. Onze bestuurders eisen dat ik vooraf een zorgvuldige en schriftelijke risicoafweging maak. Dit illegale uitstapje naar de Birmese kant van de rivier heb ik niet aan de bestuursleden voorgelegd. De kans dat we betrappt worden door de Birmese autoriteiten of in het ontheemdenkamp op een landmijn stappen, is erg klein. Een bezoek van het Birmese leger zou enorme pech zijn. En het is bijna ondenkbaar dat een landmijn

tijdens een regenbui het dorpje in zou spoelen en dat niemand dat zou zien of merken. Hoe gerust ik ook ben over de risico's, in mijn achterhoofd knaagt het wel. Over dit deel van de reis had ons bestuur even mee moeten laten denken, hoe klein het risico ook is. Veiligheidsprocedures zijn er niet voor niets. Maar deze overwegingen komen te laat. Ik stap het bootje uit, Birma in.

De woningen op de Birmese oever staan ook op palen en zijn veel ruimer dan die van de vluchtelingen aan de andere kant van de rivier. De sfeer is direct aangenamer, minder beklemmend. De bamboevloer van de kliniek waar hele basale gezondheidszorg verleend kan worden, veert een aardig eindje door als wij erover heen lopen. Vast niet berekend op ons gewicht, denk ik.

Ik klauter achter Karin aan een hut in, een zacht briesje waait tussen de bamboestokken door het huisje in. Licht dringt langs de stokken naar binnen. Een baby'tje ligt in een hangmat te slapen, een oude vrouw wiegt het heen en weer. Het is een bijna sprookjesachtig tafereel als je niet weet welke verschrikkingen deze mensen hebben moeten doorstaan. Ook de jongeman die tegen de bamboe muren leunt valt lastig weg te denken. In een militair uniform gehesen verstopt hij zijn ogen achter een grote zonnebril. Ik vraag hem die bril af te zetten, en zie dan dat hij een oog mist. De wonden zijn lelijk geheeld. Behalve een oog, mist de jongen ook een arm. Jonge mannen worden ingezet om mijnen te ruimen. Het Birmese leger dwingt de burgerbevolking dit levensgevaarlijke

werk te doen, en ook de leden van de verzetsbewegingen klaren dit huiveringwekkende karwei. De gereedschappen die nodig zijn om de mijnen op een redelijk veilige manier te ruimen, ontbreken. De oude dame vertelt dat ze haar hele leven al op de vlucht is, en dat het gezin ook in dit dorp het leven niet zeker is. Het Birmese leger kan elk moment komen en het kamp van de kaart vegen, zoals het gezin al zoveel keren overkwam.

Terug op Thais grondgebied passeren we net buiten Mae La militaire controleposten. Wij rijden zonder problemen verder. Op een bord worden we bedankt voor ons geduld: 'Thank you for your patient.' Dank u voor uw patiënt. De koddige taalfout blijft er al jaren te staan.

In het kantoor van de blotevoetendokters deelt Karin de digitale fotocamera's uit en vertelt de jonge medici hoe de toestellen gebruikt kunnen worden. Ik kijk toe, zie met hoeveel gretigheid en enthousiasme de jongens de camera's bestuderen. Ze doen gevaarlijk werk, deze Birmese gezondheidswerkers, elk jaar verliest het team collega's aan landmijnen of aan het Birmese leger.

★

Korte tijd na ons vertrek uit Mae Sot en Mae La, raast een cycloon over de Irrawaddy delta in Birma. De berichten die ons bereiken vertellen over duizenden slachtoffers. Maar de Birmese militaire junta laat maar mondjesmaat buitenlandse hulpverleners toe, en al helemaal geen

journalisten. Ik vlieg toch naar Bangkok, in de hoop deel uit te kunnen maken van het onderzoeksteam van onze belangrijkste partner, het International Rescue Committee, dat in Bangkok paraat staat voor vertrek naar Rangoon. Als blijkt dat ik vermoedelijk geen visum krijg rijd ik naar Mae Sot, om te horen of er mensen uit de Irrawaddy delta de grensrivier naar Thailand overgestoken zijn.

De blote voeten dokters wenken me hun kantoor in Mae Sot binnen en wijzen op een computer. Ze laten me series foto's zien uit de delta. Verstijfd kijk ik naar beelden zoals ik ze alleen ken uit de gebieden die getroffen werden door de tsunami. Een dode moeder, netjes op een rijtje gelegd naast haar vier dochters, drijvende dode kleine kinderen, weggespoelde dorpen, opvangcentra met een halve meter water op de vloer.

De foto's gaan met mij mee terug naar Nederland. *RTL Nieuws* en *Pauw & Witteman* laten de gruwelijke beelden zien, waarmee de ernst van de gevolgen van de cycloon ook in Nederland duidelijk wordt. Misschien werden de plaatjes wel gemaakt met de camera's die Karin uitdeelde. Misschien maakte Karel postuum de onzichtbare slachtoffers van de cycloon zichtbaar.

Misschien. Het is een mooie gedachte.

[p.16 liefst blanco – dan kan hier nog een nawoordje van de schrijfster, of info over de Stichting waar ze voor werkt.]

